

Տաղորդումներ • Reports • Сообщения

ՄԱՐԶՎԱՆԻ ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (1915-23 ԹԹ.)

Ինեսա Սրեփանյան

Հայոց ցեղասպանության հետևանքով ինչպես Արևմտյան Հայաստանը, այնպես էլ Օսմանյան կայսրության ամբողջ տարածքը գրկվեց հայ բնակչությունից: Երիտթուրքերի և քեմալականների՝ քրիստոնյա փոքրամասնություններին ոչնչացնելու քաղաքականությունը դրսևորվեց կայսրության գրեթե բոլոր շրջաններում: Մեծ եղեռնի ուսումնասիրման տեսանկյունից խիստ կարևոր է դիտարկել ցեղասպան քաղաքականությունն ինչպես ամբողջ կայսրության մասշտաբով, այնպես էլ առանձին շրջանների, վարչական միավորների կամ բնակավայրերի ձևաչափով:

Այդ նպատակով հետազոտության համար մենք ընտրել ենք Մարզվան բնակավայրը: Ընտրությունն ամենևին էլ կամայական բնույթ չի կրում, քանի որ Մարզվանի հայության գողգոթան, Հայոց ցեղասպանության ամենադաժան դրսևորումներից մեկը լինելով, շատ դիպուկ, ցույց է տալիս ցեղասպան քաղաքականության շարունակականությունը Թուրքիայում իշխանությունը երիտթուրքերից քեմալականներին անցման համատեքստում:

Մարզվան քաղաքը գտնվում էր Օսմանյան կայսրության Սեբաստիայի (Սվազի) նահանգի (վիլայեթ) Ամասիայի գավառում (սանջակ)¹: Քաղաքի հայ բնակչության թվաքանակի մասին առկա տարբեր տվյալները հաստատում են, որ 1914-15 թթ. քաղաքի 22,000 բնակիչներից² 10.381ը³, այլ տվյալներով՝ 12.000⁴-14.000⁵-ը կազմում էին հայերը: Մեկ այլ աղբյուրի համաձայն՝ Մարզվանի հայ բնակչության թիվը հասնում էր 17.500-ի⁶:

Մարզվանը եղել է հայերի կրթական, մշակութային և կրոնական ակտիվության կարևոր կենտրոն: Այստեղ կային առաքելական, կաթոլիկ և բողոքական հայեր, 11 դպրոց, որոնցում սովորում էին 1221 աշակերտ⁷: Դպրոցներից նշանավոր էին

¹ Սեբաստիայի նահանգը 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին կազմված էր Սեբաստիայի, Ամասիայի, Թոքատի (Եվդոկիա) և Շապին-Գարահիսարի գավառներից:

² Յ.Լեփսիուս, *Հայաստանի շարքերը*, Կ. Պոլիս, տպ. Յ. Ասատուրեան և որդիք, 1919, էջ 64:

³ P. Кеворкян, *Геноцид Армян. Полная история*, Москва, Яуза-каталог изд., 2015, с. 510:

⁴ Յ. Լեփսիուս, *նշվ. աշխ.*, էջ 64:

⁵ Ս. Մ. Ծոցիկեան, *Արևմտահայ աշխարհ*, Նիւ Եորք, տպ. Ա. Յ. Լեյլեկեան, 1947, էջ 415:

⁶ Լ. Վարդան, Ամբաստանագիր-տեղեկագիր Սեբաստիոյ կուսակալութեան, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հատոր ԺԵ, Պէրյուօ, 1995, էջ 509:

⁷ Տե՛ս P. Кеворкян, *նշվ. աշխ.*, էջ 510:

Հռիփսիմյան Աղջկանց բարձրագույն վարժարանը և Ազգային ճեմարանը: Հայերն ունեին բարեգործական, կրթասիրական հաստատություններ և կազմակերպություններ: Մարզվանում հայերը տպագրում էին մի շարք ամսաթերթեր՝ «Իրիս», «Հայկունի», «Բողոք», Ամերիկյան քոլեջի հայ ուսանողության «Նոր Այգ» և Ազգային վարժարանի «Հայորդի» միության ամսաթերթը: Այստեղ մեծ ակտիվություն էին ցուցաբերում նաև կաթոլիկ և բողոքական տարբեր առաքելությունները: Վաղ ժամանակներից Մարզվանում հաստատված էին ֆրանսիացի Հիսուսեան միաբաններ (ճիզվիտներ), որոնք հոգևորից բացի զբաղվում էին նաև կրթական գործունեությամբ: Քաղաքում գործում էին նաև ամերիկյան միսիոներների կողմից բացված հիվանդանոցը, Աստվածաբանական ճեմարանը և մի քանի կրթական համալիրներ: Մեծ հռչակ էր վայելում դեռևս 1886 թ. հիմնված Անատոլիա քոլեջը⁸:

Համիդյան կոտորածների տարիներին Մարզվանի հայ բնակչությունն ունեցավ մեծ թվով զոհեր, ինչպես նաև զգալի նյութական կորուստներ: 1895 թ. Մարզվանում կոտորածների սկիզբն ազդարարող նոյեմբերի 15-ը ճակատագրական օր դարձավ ինչպես ամբողջ քաղաքի բնակչության, այնպես էլ Անատոլիա քոլեջի աշխատակիցների և աշակերտների համար: Մուսուլման խուժանի անակնկալ հարձակումից փրկվելու համար տեղի բնակչությունը թաքնվել էր քոլեջի պատերից ներս: Եվ չնայած կրակոցները եղել են ամեն կողմից, ժողովրդին հաջողվել է հնարավորինս պաշտպանվել: Նրանց համար այդ օրը նշվեց օրացույցում՝ որպես «սև ուրբաթ» («Black Friday»)՝⁹:

Ըստ Սեբաստիայի նվիրված պատմագրքի տվյալների՝ քաղաքում զոհ գնացած հայերի թիվը կազմում է մոտ 150 հոգի, վիրավորներինը՝ 500¹⁰: Չնայած համիդյան կոտորածների ժամանակ կրած զրկանքներին և կորուստներին՝ տարիների ընթացքում Մարզվանի հայերը կարողացան վերականգնել իրենց տնտեսական դիրքը և կրկին ձեռք բերել նախկին կարգավիճակը:

Առաջին աշխարհամարտի տարիներին հայերի զանգվածային տեղահանություններն ու կոտորածները ևս չըջանցեցին Մարզվանը: Առաջին ձերբակալությունները տեղի ունեցան 1915 թ. մարտին: Մարզվանից և Անասիայից ձերբակալվում և Սեբաստիայի ուղղությամբ են աքսորվում քաղաքի հայ հնչակյան և դաշնակցական կուսակցությունների բաժանմունքների ղեկավարները, մտավորականներ և ուսուցիչներ՝ թվով 17 հոգի¹¹: Զրկվելով հայ բնակչությանն առաջնորդող ուժից՝ երիտթուրքերը ձեռնամուխ են լինում հայության տեղահանությանը: Այսպես, հունիսի 12-ին

⁸ Անատոլիա քոլեջի պատմության և գործունեության մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Frank Andrews Stone, “Anatolia College and Sivas Teacher’s College: Armenian Education in American Schools”, in *Armenian Sebastia/ Sivas and Lesser Armenia*, Ed. By Richard Hovannisian, California: Mazda Publishers, Inc., 2004, pp. 207-236.

⁹ Տե՛ս Everett and Mary Stephens, *Survival against All Odds: The First 100 Years Of Anatolia College*. New York, Aristide D. Caratzas, 1986, էջ 26:

¹⁰ Տե՛ս Պարմենակոս-Յուշանյան Սեբաստիայի և Գաստի Հայրության, հատոր Ա, կազմեց՝ Առաքել Ն. Պատրիկ, Պէյրուօ, տպ. Մշակ, 1974, էջ 659:

¹¹ Կ. Գաբրիելյան, *Եղեռնասպարում Փոքրն հայոց և նորին մեծի մայրաքաղաքին*. Պոսթըն, Հայրենիք տպ., 1924, էջ 58:

ձերբակալվում են մոտ 1,200 տղամարդիկ և սպանվում Չորումի¹² ճանապարհին: Այստեղ մեծ դերակատարություն ունեին օսմանյան բանակի հրամանատար, կայմական Ֆայիկ բեյը և թուրքական ժանդարմերիայի հրամանատար Մահիր բեյը: Տեղահանությունը համատարած բնույթ է ստանում արդեն հունիսի 21-ից: Սկզբում հավաքեցին միայն տղամարդկանց, որոնց տարագրեցին նախնական 30, սպա մինչև 150-հոգանոց խմբերով: Միացյալ Նահանգների դեսպան Հենրի Մորգենթաուի հետ Անատոլիա քոլեջի տնօրինության ունեցած համաձայնության արդյունքում հնարավոր եղավ գոնե քոլեջի հայ ուսուցչուհիներին և նրանց աղջիկ երեխաներին՝ շուրջ 100 հոգի, փրկել աքսորից: Չնայած ներքին գործերի նախարար Թալեաթի այն համոզման, որ ամերիկյան պաշտպանության ներքո գտնվող հայ բնակչությունն անվտանգ է, և կմնա Մարզվանում, այնուամենայնիվ չանցած մեկ ամիս տեղահանվեցին նաև կանայք ու մանկահասակ երեխաները¹³: Մոտ երկու շաբաթ տևած տարագրության հետևանքով Մարզվանի 12.000 հայ բնակչությունից մնաց ընդամենը 200-ը¹⁴: Մարզվանի թեմի՝ 1919 թ. վիճակագրույցի տվյալներով քաղաքում տեղահանությունից առաջ եղած 17,000 հայ բնակչությունից մնաց 1,700-ը, մնացած 15,300-ը գոհ գնաց աքսորին և կոտորածներին (տե՛ս աղյուսակ 1)¹⁵:

Աղյուսակ 1.

Մարզվան քաղաքի հայ բնակչության թիվը տեղահանությունից առաջ			Մարզվան քաղաքի հայ բնակչության թիվը 1919 թ.			Կորուստ		
Ար	Իգ	Գումար	Ար	Իգ	Գումար	Ար	Իգ	Գումար
8400	8600	17000	600	1100	1700	7800	7500	15300

Տեղեկություններ են պահպանվել այն մասին, որ Մարզվանից տեղահանվածներից միայն 20 տղամարդ և մոտ 100 կին էին հասել Հալեպ¹⁶:

Այսպիսով, կարող ենք արձանագրել, որ Առաջին աշխարհամարտի տարիներին տեղահանության և կոտորածի արդյունքում բնաջնջվեց Մարզվանի հայության մեծ մասը: Հայության մի փոքր հատվածը միայն փրկվեց, մի մասը տարագրության ճանապարհին՝ մոտ 40-50 հոգի, մյուս մասը՝ կրոնափոխության և արհեստավոր լինելու շնորհիվ՝ մոտ 1,700 հոգի կամ 301 ընտանիք:

Օսմանյան կայսրության՝ պատերազմում պարտվելուց և Մուղրոսի՝ 1918 թ. հոկտեմբերի 30-ի գինադադարից հետո իրադրությունը փոխվեց: Զինադադարի ստորագրումից հետո, ինչպես և ակնկալում էր համաձայնագիրը, Մեծ Բրիտանիան իրավասություն ստացավ վերահսկելու որոշ ռազմավարական նշանակության

¹² Բնակավայր Անկարայի վիլայեթում, որն ընկած էր հայերի տարագրության ճանապարհին:

¹³ Յ. Լեփսիուս, *նշվ. աշխ.*, էջ 66:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 69:

¹⁵ *Մարզվանի և շրջակա գյուղերի վիճակագրությունը 1915թ.-ից առաջ և հետո*: Կ. Պոլսի փաստահավաք հանձնաժողովի արխիվից: Փաստաթուղթն այժմ պահվում է Երուսաղեմի Հայոց պատրիարքարանի դիվանատանը:

¹⁶ P. Кеворкян, *նշվ. աշխ.*, էջ 510:

շրջաններ, ինչպես նաև տնօրինելու կազմավորված օսմանյան բանակի ռեսուրսները, կապի միջոցները: 1918 թ. վերջին և 1919 թ. սկզբի ընթացքում Մեծ Բրիտանիան ռազմական ներկայություն հաստատեց հարավային ու հարավարևմտյան Անատոլիայի որոշ առանցքային բնակավայրերում, այդ թվում նաև Մարզվանում¹⁷: Արդեն 1919 թ. ապրիլին այստեղ ժամանեց անգլիական մի զորախումբ: Դրանից հետո՝ մինչև 1921 թ. գարունն ընկած ժամանակահատվածը, նշանավորվեց տարագրությունից փրկված մոտ 2.000¹⁸ հայերի վերադարձով, կրոնավորյա եղածների՝ քրիստոնեությանը վերադառնալու գործընթացով:

Օսմանյան կայսրության արևելյան նահանգներում ընդդեմ Անտանտի սկսեցին ձևավորվել «ինքնապաշտպանական խմբեր», սակայն դրանց գործունեությունը հիմնականում ուղղված էր քրիստոնյա, մասնավորապես հայ բնակչության դեմ¹⁹: Ազգայնական (քեմալական) շարժման տարիներին Ամասիայի գավառում և հատկապես Մարզվանի հատվածում նկատվում է ազգայնական ուժերի՝ հանձինս թուրքական հրոսակախմբերի գործունեության մեծ ակտիվություն: Հենց այս ժամանակահատվածում Մարզվան քաղաքը վերջնականապես զրկվեց իր հայ բնակչությունից:

Նահանգը քեմալական շարժման կարևոր կենտրոններից էր, ուստի պատահական չէ նաև, որ Էրզրումից հետո հենց Սեբաստիայում կայացավ քեմալականների հաջորդ կոնգրեսը²⁰: Մարզվանը, աշխարհագրորեն բավական մոտ լինելով Սեբաստիային, չէր կարող անհաղորդ մնալ այս գործընթացին: Հայության մոտ խուճապային իրավիճակ առաջացավ այն բանից հետո, երբ 1919 թ. սեպտեմբերին քաղաքը թողեցին անգլիական զորքերը, որոնք հայության համար կարծես կյանքի ապահովության երաշխիք լինեին: Դրանից հետո արդեն սկսեցին դրսևորվել տեղի հայության գաղթի միտումները: Ուշագրավ է այն փաստը, որ տեղական իշխանությունները փորձեցին կանխել այն՝ ընտրելով սիրաշահելու մարտավարությունը: Պահպանվել են տեղական իշխանության ներկայացուցիչներից մեկի՝ Սյուրեյ բեյի հետևյալ խոսքերը՝ ուղղված հայությանը. «Ինչո՞ւ կը գաղթե՞ք, դուք շատերդ արդեն տեղահանութենե՛ս նոր վերադարձած է՞ք, ձեր երթալիք տեղը թշուառ պիտի ըլլաք, իսկ կառավարութիւնը ձեր թշուառութեան պատճառ ըլլալ չուզեր, ընդհակառակն ձեզ հանգստացնելու համար ամէն կերպով պիտի ջանայ»: Նրա խոսքերով հայ և

¹⁷ Տե՛ս Ռ. Սահակյան, *Թուրք-ֆրանսիական հարաբերությունները և Կիլիկիան 1919-1921թթ.*, Երևան, ՀՍՍՀ Ակադեմիա հրատ., 1970, էջ 39-41:

¹⁸ Պ. Ա. Հայկունի, *նշվ. աշխ.*, էջ 9:

¹⁹ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս Միքոյան Կ., *Թուրքիայում ազգայնական շարժման հարցի շուրջ 1918-1919 թթ.*, «Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ», Եր., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., պր. XVI, 1996, էջ 125-142:

²⁰ Խոսքը 1919 թ. հուլիսի 23-ից օգոստոսի 7-ը տեղի ունեցած Էրզրումի և նույն թվականի սեպտեմբերի 4-11-ը Սվազի կոնգրեսների մասին է: Այս համաժողովներում ձևավորվեցին և հստակեցվեցին Ազգայնական շարժման հիմնական ուղղություններն ու նպատակները (տե՛ս Кемаль М., *Путь новой Турции 1919-1927*, т.1, *Первые шаги национально-освободительного движения 1919*, Москва, Литиздат, 1929, էջ 63-83 и 84-98):

թուրք ժողովուրդները միասին պետք է պայքարեին Անտանտի պետությունների դեմ²¹:

Թուրքական իշխանությունների՝ հայերին գաղթելու մտքից հետ պահելու այս հորդորներն ըստ երևույթին պայմանավորված էին ոչ թե մարդասիրությամբ, այլ միջազգային հանրության մոտ տեղի քրիստոնյա բնակչության ապահովության պատրանք ստեղծելու, ինչպես նաև քեմալական շարժման նկատմամբ համակրանք ձևավորելու նպատակներով:

Դժվար է խոսել այն մասին, թե հայերի համար որքան համոզիչ եղան քեմալականների հորդորները, սակայն անգլիացիների մեկնումից հետո առկա էր նրանց տեղում պահելու մեկ այլ հանգամանք ևս՝ Մերձավոր Արևելքի Ամերիկյան նպաստամատույց կազմակերպության և միսիոներների ներկայությունը: Սակայն, ի տարբերություն անգլիացիների, որոնք ունեին ռազմական ներկայություն, ամերիկացիներն այստեղ որևէ ռազմական կամ քաղաքական ազդեցություն չունեին, ուստի նրանք որևէ էական դեր չունեցան հայերի պաշտպանության գործում:

Շուտով սահմանափակվեց քրիստոնյաների տեղաշարժը, և հայ բնակչությունն արգելափակված մնաց Մարզվանի մեջ²²: Այս վիճակը շարունակվեց մինչև 1921 թ. հուլիս, երբ թուրքերի համար ներկայացավ հարմար առիթ՝ վերջնականապես հաշվեհարդար տեսնելու հայ բնակչության հետ: Բանն այն է, որ այդ ժամանակ հույն-թուրքական ռազմաճակատում²³ հույները լուրջ հաջողություններ էին արձանագրել: Հունական բանակը 1921 թ. հուլիսին գրավել էր Քյոթահիան և Էսքիշեհիրը, առջևում Անկարան էր, և թուրքերը նահանջելով Սաքարիա գետի արևելյան հատվածում կազմակերպել էին պաշտպանության վերջին գիծը: Հունական բանակի առաջխաղացմանը զուգընթաց սաստկանում էր նաև Փոքր Ասիայի տարածքը քրիստոնյաներից ազատելու գործընթացը²⁴:

Հենց այս ժամանակահատվածում տեղի ունեցավ Մարզվանի հայության վերջնական մարտիրոսությունը: Այս գործում բացառիկ դերակատարություն է ունեցել Ազգայնական շարժման գործիչներից Թովալ Օսմանը²⁵: Այսպես, Թովալ Օսմանը Սև ծովի շրջանից իր 3500 չեթեներով²⁶ շարժվում է դեպի Սաքարիա գետի հատված: Ճանապարհին անցնում էր Մարզվանով: Թուրքական հրոսակախումբը Մարզվան մտավ 1921 թ. հուլիսի 23-ին: Հաջորդ օրը՝ երեկոյան, սկսվեց ընդհանուր հարձակում հայերի տների վրա: Հայ ականատեսներից մեկը, որ միայն հրաշքով

²¹ Պ. Ա. Հայկունի, *նշվ. աշխ.*, էջ 13,14:

²² Նույն տեղում, էջ 15:

²³ Խոսքը 1919-1922 թթ. հույն-թուրքական պատերազմի մասին է:

²⁴ Նույն տեղում:

²⁵ Թովալ Օսման աղա (1883-1923)- թուրք ռազմական գործիչ, Կերասունի շրջանի ազգայնական խմբերի առաջնորդ: Բալկանյան պատերազմների ընթացքում բուլղարացիների հետ ընդհարումների ժամանակ ծնկից վիրավորվել և կաղ է մնացել: Այդ պատճառով էլ նրան կոչում էին Թովալ Օսման: Դրանից հետո նա քրիստոնյաների նկատմամբ առանձնակի ատելությամբ էր լցված:

²⁶ Ավագակախումբ. չեթե՝ թուրքական ոչ կանոնավոր զորքի զինվոր, որը զբաղվում էր թալանով և սպանություններով:

փրկվեց այդ դաժանություններից, քանի որ կարողացել էր թաքնվել, այսպես է նկարագրում Մարզվանում տեղի ունեցածը. «... Բացարձակապես կողոպուտի եւ առեւանգումի շրջան մըն էր, որ կը կատարէին: Գիշերելու համար իրարու քով հաւաքուող հարիւրաւոր կիներու և աղջիկներու, մեծերու և կաթնկերներու ահեղախառն ու աղաղակները, առիծի մը ճիրաններուն տակ ճիչող թռչնիկի նման օգնութիւն աղաղակող կոյտերու վայնաստունները յարձակումներու դէմ գալարող դռներուն դողդիւնը գեհե՛նային իրական պատկեր մըն էր. Տիեզերքը կը դողար կատարուած իրողութեան մը առջև, իսկ մենք անզգայացած և քարացած կը դիտէինք կատարուած դէպքերը մեր շրջանակէն»²⁷:

Թուփալ Օսմանի ղեկավարությամբ իրագործված կոտորածից հետո Մարզվանում վերահաստատված 2,200 հայ բնակչությունից մազապուրծ եղան մոտ 600 կին և մանկահասակ երեխա, 30 տղամարդ, որոնք մնացին Ամերիկյան նպաստամատույցի հոգածության ներքո²⁸:

Մարզվանում Թուփալ Օսմանը հանգրվանել էր Մերձավոր Արևելքի նպաստամատույցի ամերիկյան բարեգործական կոմիտեի հովանավորությամբ գործող դպրոցներից մեկում: Դպրոցի սաներից մեկը, ով ամերիկացի միսիոներուհի Բերթա Մորլիի որդեգիր զավակն էր՝ Հովհաննես Հակոբ Կարապողոսյանը, պատմում է թուրք առաջնորդի և նրա հրոսակախմբի զինվորների գործողությունների մասին, նկարագրում հայ ժողովրդի դեմ իրագործված եղեռնը: Նույնիսկ առաջնորդի՝ քաղաքից հեռանալուց հետո թուրք ոճրագործները շարունակում են առանձնակի դաժանությամբ տանջել և սպանել տեղի քրիստոնյա բնակչությանը. «Մարդասպանները հաճույք էին ստանում հղի կանանց որովայնը կտրելուց: Նրանք հանում էին չծնված երեխային, նետում օդ և բռնում իրենց սրի ծայրով...»²⁹:

Մարզվանում տեղի ունեցած ողբերգությունը լայն արձագանք ունեցավ արևմտյան մամուլում: Այսպես, բրիտանական «Թայմս» օրաթերթը, անդրադառնալով Մարզվանին, գրում է. «Մոտ 500 կին և երեխա է արտաքսվել գյուղերը՝ Մարզվանի մոտ՝ 15 մղոն հեռավորության վրա: Քաղաքի մեծահասակ բնակչության մեծ մասը սպանվել է: Անկանոն գորքերը մեծ ջանք են գործադրում՝ հայտնաբերելու հայերին, որոնք իսլամացվել են 1915-1916 թթ., բայց հետո վերադարձել իրենց քրիստոնեական հավատին, երբ բրիտանացիներն էին վերահսկում Մարզվանը»³⁰:

Հրոսակախումբը դաժան հաշվեհարդար է տեսնում հայ բնակչության հետ՝ կոտորելով մոտ երկու հազար հոգու: Սա Մարզվանի հայության վերջն էր, քանի որ բնակավայրը վերջնականապես զրկվեց հայերից:

Այսպիսով, Մարզվան քաղաքի հայ բնակչության գողգոթան Հայոց ցեղասպանության իրականացման հերթական դրվագներից էր: Միաժամանակ Մարզվանում տեղի ունեցած ողբերգության յուրահատկությունն այն է, որ այստեղ շատ

²⁷ Պ. Ա. Հայկունի, *նշվ. աշխ.*, էջ 37:

²⁸ Նույն տեղում, էջ 45:

²⁹ Karaboghossian John Jacob, *Through The Valley Of The Shadow Of Death. Autobiography*, 1984, p. 21:

³⁰ «The Turk at Work», *The Times*, 26 October, 1921, p. 11.

ակնհայտ երևում են երիտթուրքերի և քեմալականների ցեղասպան քաղաքականության շարունակականությունն ու ժառանգականությունը: Մարզվանում դեպքերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ինչպես իրականացման մեթոդները, այնպես էլ երիտթուրքերի և քեմալականների նպատակը նույնն էր՝ ֆիզիկապես ոչնչացնել հայությանը:

ՄԱՐՉՎԱՆԻ ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ
(1915-23 ԹԹ.)

Ինեսա Ստեփանյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում ներկայացվում է Առաջին աշխարհամարտի և դրան հաջորդած տարիների ընթացքում Սեբաստիայի վիլայեթի Մարզվան քաղաքի հայերի տեղահանությունների և կոտորածների պատմությունը: Փորձ է արվում մեկ քննակալայրի օրինակով ցույց տալու թուրքերի ցեղասպան քաղաքականությունը, և որ ամենակարևորն է, դրա ժառանգականությունը: Մարզվանի օրինակն ակնհայտ ցույց է տալիս, որ քեմալականներն ազգային քաղաքականության հարցում շարունակում էին երիտթուրքերի ջարդարարական գործելաոճը: Ավելին՝ Մարզվանի օրինակը փաստում է, որ քեմալականները զարգացրին և կատարելագործեցին երիտթուրքերի կողմից կիրառվող մեթոդներն ու միջոցները:

Բանալի բառեր՝ Մարզվան, Սեբաստիա, Հայոց ցեղասպանություն, կեմալական շարժում, Թոփալ Օսման:

ARMENIANS OF MARSOVAN DURING THE GENOCIDE (1915-23)

Inessa Stepanyan

SUMMARY

This article presents the story of deportation and massacres of the Armenians of the town of Marsovan in Sebastia province during the First World War and the following years. Attempt is made to show the genocidal policy of Young Turks and consequent Kemalist government on the example of one settlement. The fate of Marsovan Armenians clearly shows that the Kemalists continued to use the genocidal methods of the Young Turks in their internal policy. Moreover, the example of Marsovan indicates that Kemalists further developed and perfected the methods applied by the Young Turks.

Keywords: Marsovan, Sebastia (Sivas), Armenian genocide, kemalist movement. Topal Osman.

АРМЯНСТВО МАРЗВАНА В ГОДЫ ГЕНОЦИДА (1915-23 ГГ.)

Инесса Степанян

РЕЗЮМЕ

В данной статье представлена история депортации и резни армян города Марзван провинции Себастья во время Первой мировой войны и в последующие годы. На примере одного города делается попытка показать последовательную политику турецкого правительства по уничтожению армянского населения. Пример Марзвана четко показывает, что в вопросе национальной политики кемалисты продолжали геноцидальную политику младотурок. Более того, кемалисты раз-

